

Dr. Petras TARASEVIČIUS

Lietuvos teisės instituto

Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus
mokslo darbuotojas

El. p. petras.tarasevicius@teise.org

TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ UŽDUOTIS KRIMINALINĖJE ŽVALGYBOJE

Straipsnyje nagrinėjama teisėsaugos institucijų užduoties teisinė prigimtis bei sampratos problemos. Pagrindinis dėmesys skiriamas teisėsaugos institucijų užduoties santykio su kitais savo turiniu labai panašiais kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdais nustatymui. Siekiama išvelgti, išskirti ir analizuoti pagrindinius teisėsaugos institucijų užduoties požymius lyginant juos su tokių kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų, kaip agentūrinė veikla, nusikalstamos veikos imitavimas bei slaptoji operacija, požymiais. Straipsnyje keliama klausimai dėl teisėsaugos institucijos užduoties įtvirtinimo Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme tikslingumo bei jos teisinio reglamentavimo tinkamumo. Tyrimų metu naudojami duomenys gauti apklausus kriminalinės žvalgybos ekspertus bei teismų praktikos analizės rezultatai.

ĮVADAS

Trečiojo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio pradžioje prasidėjusi nacionalinės žvalgybos sistemos reforma iškėlė naujus iššūkius tiek Lietuvos teisėkūros subjektams, tiek teisėsaugos institucijoms, turinčioms specialius valstybės įgaliojimus vykdyti žvalgybinę veiklą Lietuvoje. 2010 m. sausio mėn. Valstybės gynimo tarybai buvo pateiktas Žvalgybos kontrolės ir koordinavimo stiprinimo koncepcijos projektas, kuris buvo parengtas Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės iniciatyva¹. Ši koncepcija buvo patvirtinta Valstybės gynimo tarybos nutarimu². Koncepcijoje numatyta apriboti

¹ *Stundyte V.* Prezidentės dienoraštis // Apžvalga, 2009, Nr. 4, p. 24.

² Įstatymo projekto Nr. XIP-4214 aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420722&p_tr2=2> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.].

žvalgybos tarnybų savarankiškumą ir jų atžvilgiu padidinti politinės valdžios kontrolę. Konceptijoje taip pat apibrėžti žvalgybos informacijos poreikiai, kuriais remiantis formuojamos užduotys šalies žvalgybos tarnyboms – Valstybės saugumo departamentui ir Antrajam operatyvinių tarnybų departamentui prie Krašto apsaugos ministerijos³. Nors koncepcijos nuostatos skirtos žvalgybos tarnyboms⁴, jos tiesiogiai palietė visus operatyvinės veiklos (dabar kriminalinės žvalgybos) subjektus⁵. Atsižvelgiant į minėtoje koncepcijoje nustatytas prerogatyvas buvo parengti Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo ir naujos redakcijos žvalgybos įstatymo projektai. Šie įstatymų projektai 2011 m. rugsėjo 13 d. bei 2012 m. kovo 22 d. buvo įregistruoti Seimo posėdžių sekretoriате. Būtent įregistruotame kriminalinės žvalgybos įstatymo projekte kartu su siūlymais labiau užtikrinti žmogaus teisių apsaugą ir didinti prokurorų bei teismų kontrolę kriminalinės žvalgybos srityje buvo pasiūlyta įteisinti naują kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdą – teisės saugos institucijų užduotį ir reglamentuoti jos atlikimo tvarką.

2012 m. spalio 2 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymą⁶ (toliau vadinama – KŽĮ), kurio 12 str. įvardytas „*Teisės saugos institucijų užduotis*“. Šios sąvokos įteisinimas KŽĮ ir jos reglamentavimas kelia didelį susidomėjimą tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu.

Iki KŽĮ įsigaliojimo galiojusiuose Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymuose tokios sąvokos nebuvo, todėl aktualu nustatyti šios sąvokos teisinę prigimtį bei jos vietą kriminalinės žvalgybos teorijoje vartojamų sąvokų sistemoje.

Tikslinga nustatyti požymius, kurie leistų atskirti *teisės saugos institucijų užduotį* nuo savo turiniu labai panašių kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų, tokių kaip nusikalstamos veikos imitavimas, slaptoji operacija ar agentūrinė veikla. Dažnai skirtinguose šaltiniuose, mokslininkų bei teisininkų praktikų publikacijose pateikiamos kriminalinei žvalgybai reikšmingos sąvokos, terminai, tačiau skirtingai suprantamas jų turinys.

Teisės saugos institucijų užduotis kriminalinėje žvalgyboje yra nauja ir moksliniu požiūriu beveik nenagrinėta tema. Klausimai, susiję su teisės saugos institucijų už-

³ Prezidentės iniciatyva parengta žvalgybos kontrolės stiprinimo koncepcija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvas_politika/prezidentes_iniciatyva_parengta_zvalgybos_kontroles_stiprinimo_koncepcija/print.1> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.].

⁴ Žvalgybos tarnybas turinčių institucijų sąrašas buvo įtvirtintas tuo metu galiojusio Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo 6 str. (Žin., 2000, Nr. 64-1931).

⁵ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos subjektų sąrašas buvo patvirtintas 2002 m. spalio 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1559 „Dėl operatyvinės veiklos subjektų sąrašo patvirtinimo ir jų operatyvinės veiklos masto nustatymo“ (Žin., 2002, Nr. 97-4279).

⁶ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas Nr. XI-2234 // Žin., 2012, Nr. 122-6093.

duoties samprata bei jos vykdymu, teisės doktrinoje yra nagrinėti tik baudžiamosios teisės požiūriu, kur teisės saugos užduoties vykdymas suprantamas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė⁷. Tai autorių paskatino tyrimo objektu pasirinkti minėtą sąvoką, patyrinėti teisės saugos institucijos užduoties teisinio reglamentavimo ypatumus.

Atliekant tyrimą taikyti dokumentų analizės, sisteminės analizės, turinio analizės, loginis ir kiti metodai. Šiame darbe remtasi užsienio valstybių ir lietuvių mokslininkų (W. Kego, G. Margolis, J. F. Kvaša, M. P. Smirnovas, A. J. Šumilovas, G. K. Sinilovas, R. Roninas, A. Vaišvila, V. Piesliakas, B. Kuzmickas, P. Kujalis, L. Pakštaitis, K. Šimkus, D. Petrošius ir kt.) darbais. Be to, darbe panaudoti 2016 m. sausio–gegužės mėn. autoriaus atliktos ekspertų apklausos rezultatai.

I. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ UŽDUOTIES TEISINĖ PRIGIMTIS

Atkūrus nepriklausomybę po 1990 m. kovo 11 d. Lietuvoje buvo sudėtinga politinė, ekonominė ir teisinė situacija. Prasidėjo perėjimo nuo komunistinio totalitarizmo prie demokratinės pilietinės visuomenės laikotarpis.

„Plačios apimties ir sudėtingos reformos buvo pradėtos galvojant apie dabartį ir ateitį, bet jos naujais pavaldais tik „grąžino“ tai, kas jau buvę praeityje: nepriklausomybę – politikoje, privačią nuosavybę ir rinkos ūkį – ekonomikoje, atvirumą ir įvairovę kultūroje.“⁸ Privačios nuosavybės ir rinkos ūkio ekonomikoje „grąžinimas“ bei su šiais reiškiniais susiję privatizacijos, privataus verslo atsiradimo ir plėtojimo procesai turėjo didelės įtakos nusikalstamumo, ypač organizuoto, plitimo mastams Lietuvoje⁹.

Spręsti kovos su nusikalstamumu uždavinius buvo pavesta teisės saugos institucijoms, kurių veiklą tuo metu tiesiogiai palietė jų veiklos organizacinių bei teisinių pagrindų reformos. Iš Tarybų Sąjungos perimtas represinis žmogaus teisių varžymo mechanizmas, reglamentuotas slaptais įstatymų įgyvendinamaisiais teisės aktais, tapo nepriimtinas daugumai Lietuvos piliečių¹⁰, todėl atsirado būtinybė įstatyme įtvirtinti

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 // Žin., 2000, Nr. 89-2741.

⁸ *Kuzmickas B.* Tautos tapatumo sąmonė. Lietuvių savimonės bruožai. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, p. 133.

⁹ Apie tai plačiau žr.: *Gutauskas A.* Organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje: faktinė padėtis ir teisės saugos institucijų praktika // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(1), p. 8.

¹⁰ Apie nepriimtinius antvisuomeninius ir nusikalstamus KGB naudotus operatyvinių veiksmų atlikimo taktinius būdus plačiau žr.: *Šimkus K.* Policijos operatyvinė veikla ir piliečių teisės. Kriminalinė justicija. Moksliniai darbai. Lietuvos policijos akademija, t. 5. Vilnius, 1996, p. 62.

teisėsaugai būtinas kovos su nusikalstamumu įrankius ir priemones.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. gruodžio 11 d. priėmė Policijos įstatymą¹¹, kurio atskiras straipsnis buvo skirtas policijos operatyvinei veiklai reglamentuoti. Teisės doktrinoje galima aptikti nuomonių, kad šiuo įstatymu pirmą kartą oficialiai buvo įteisinta operatyvinė veikla (dabar kriminalinė žvalgyba) Lietuvoje¹².

Minėto įstatymo 20 str. buvo įtvirtinta, kad „*vykdydama operatyvinę veiklą, policija nustatyta tvarka gali naudotis specialiąja technika, savanoriška vieša ar slapta piliečių pagalba, taip pat žvalgybinės apklausos, operatyvinio patikrinimo bei apžiūros, sekimo, žvalgybos ir kitais specialiosios kontrolės metodais*“. Šiose įstatymo nuostatose netiesiogiai galime išvelgti ir teisėsaugos institucijų užduoties, kaip specialaus tyrimo metodo, panaudojant slaptą piliečių pagalbą, atsiradimo prielaidų. Nors minėto įstatymo istorinė reikšmė tikrai didelė, tačiau jame buvo nurodyta: „*operatyvinės veiklos priemonės, metodus, būdus, ir jų taikymo tvarką reglamentuoja specialūs Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Prokuratūros parengti bei Vyriausybės patvirtinti norminiai aktai*“, o tai reiškia, kad tuo laikotarpiu kriminalinė žvalgyba vis dar reglamentuojama neviešo pobūdžio įstatymo įgyvendinamaisiais norminiais aktais.

1992 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas) priėmė pirmąjį Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymą¹³.

Nors kriminalinės žvalgybos teorijoje yra išsakyta nuomonių, kad šis įstatymas nebuvo tobulas juridinės technikos požiūriu ir prieštaravo Konstitucijos nuostatoms¹⁴, mums reikšminga, jog šiame įstatyme aptinkame tiesioginių teisėsaugos institucijų užduoties atsiradimo prielaidų. Minėto įstatymo 8 str. jau buvo įtvirtintas atskirų operatyvinių veiksmų bei techninių operatyvinės veiklos priemonių sankcionavimas ir šiame straipsnyje pirmą kartą įtvirtintas nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelis¹⁵ kaip atskiras operatyvinis veiksmas.

Nusikalstamos veiklos imitacijos modelio atsiradimo prielaidos bei teisinė priegimtis ne kartą yra nagrinėtos teisės doktrinoje, tačiau mūsų tyrimui svarbu, jog

¹¹ Lietuvos Respublikos policijos įstatymas Nr. I-851 // Žin., 1991, Nr. 2-22.

¹² *Jankowski Z.* Apie operatyvinės veiklos teisinio formavimosi pagrindus. Mokslo darbai. Lietuvos policijos akademija, 1994, p. 89.

¹³ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas Nr. I-2747 // Žin., 1992, Nr. 22-639.

¹⁴ *Petrošius D.* Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste // *Jurisprudencija*, 2004, t. 63(55), p. 128.

¹⁵ Teisinėje kalboje dažnai vietoje „*nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelio*“ buvo vartojamas trumpinys „*modelis*“.

dabartiniu metu asmuo, atlikęs nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, yra laikomas vykdžiusiu teisėsaugos institucijų užduotį¹⁶.

Detaliau analizuojant teisėsaugos institucijų užduoties teisinę prigimtį reikšminga, jog gana ilgą laikotarpį šis įstatyme įtvirtintas ir taip pripažintas kaip būtinas ir visuomenei reikalingas nusikalstamų veikų išaiškinimo, atskleidimo bei tyrimo būdas buvo reglamentuojamas netinkamai. Tai siejama su kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių (toliau vadinama – KŽSD), imituojančių nusikalstamas veikas, baudžiamosios atsakomybės klausimais.

1992 m. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme buvo reglamentuota tik nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelio sankcionavimo tvarka ir terminai. KŽSD baudžiamosios atsakomybės klausimai buvo paliesti tik 1993 m. rugsėjo 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 731–19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo“. Šiuose nuostatuose buvo nurodyta, kad jei operatyvinės veiklos slaptasis dalyvis atlieka veiksmus, pažeidžiančius įstatymą, bet neperžengiančius nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelio ribų, per dešimt parų nustatyta tvarka apie tai informuojamas Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jį pavaduojantis asmuo, sankcionavęs nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelį. Tai atliekama, kad operatyvinės veiklos slaptasis dalyvis įgautų imunitetą baudžiamajai atsakomybei¹⁷. Nors tai galima laikyti pirmuoju bandymu reglamentuoti asmenų, imitavusių nusikalstamą veiką ar veikas, baudžiamosios atsakomybės klausimus, tačiau akivaizdu, kad minėtame teisės akte tie veiksmai pripažįstami kaip pažeidžiantys įstatymą.

L. Pakštaitis tyrinėjo to laikotarpio asmenų, veikusių pagal sankcionuotą nusikalstamą veiką imituojančių modelį, baudžiamosios atsakomybės klausimus. Autorius išanalizavo šiuo klausimu teismų praktiką ir teigė: „Kai kuriose iš baudžiamųjų bylų modelio sankcionavimu suinteresuota teisėsaugos institucija teikime generaliniam prokurorui prašė atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės asmenis, veikiančius pagal modelį. Kai kuriais atvejais iš viso nekalbama apie nusikaltimą imituojančių asmenų atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės.“¹⁸

Pabrėžtina, jog buvo būtinas šios srities teisinio reguliavimo tobulinimas. Tai, jog asmenų, imitavusių nusikalstamą veiką, baudžiamosios atsakomybės klausimai buvo

¹⁶ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 279.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 731–19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo“. 1993 m. rugsėjo 30 d., cituojamas: Šimkus K. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje // Jurisprudencija, 2003, Nr. 42(34), p. 61.

¹⁸ Pakštaitis L. Nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus // Jurisprudencija, 2001, Nr. 23(15), p. 83.

sprendžiami atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto ribose, parodo to meto teisinio reguliavimo problemas.

Baudžiamosios teisės moksle atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas yra vienas iš nusikalstamos veikos padarinių, todėl apie asmens atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės galima kalbėti tik padarius nusikalstamą veiką¹⁹.

Anot V. Piesliako, „jei nenustatyta, kad asmens padaryta veika turi visus nusikalstamos veikos požymius, ar neįrodyta, kad šią veiką padarė kaltinamasis, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės neįmanomas“²⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad tuo laikotarpiu nusikalstamos veikos imitavimas buvo pripažįstamas nusikalstamos veikos padarymu. Tai reiškia, kad, vadovaujantis tuo metu galiojančiais teisės aktais, asmens, imitavusio nusikalstamą veiką, atžvilgiu formaliai turėjo būti pradedamas baudžiamasis persekiojimas, t. y. baudžiamosios bylos iškėlimas, baudžiamųjų procesinių veiksmų atlikimas, įrodymų surinkimas, kaltinamosios išvados surašymas ir atidavimas bylos teismui spręsti, ar atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, ar už padarytą nusikalstamą veiką taikyti baudžiamajame įstatyme nustatytas sankcijas. Tokia netvarka šioje teisinio reglamentavimo srityje tęsėsi iki pat naujojo BK įsigaliojimo²¹.

Didelę reikšmę sprendžiant susidariusias teisinio reguliavimo problemas turėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau vadinama – KT) 2000 m. gegužės mėn. 8 d. nutarimas. Jame KT konstatavo, kad modelis – tai teisėti, nors ir nusikaltimo požymių turintys veiksmai, kuriais siekiama apginti svarbesnius asmens, visuomenės ar valstybės interesus. Jei šie veiksmai tinkamai realizuojami, t. y. nedaroma spaudimo asmeniui, kuriam modelis taikomas, asmuo neskatinamas, neprovokuojamas padaryti nusikaltimo, jie yra teisėti, o tai atliekantys slaptieji dalyviai negali būti traukiami baudžiamajon atsakomybėn²². Šie KT teiginiai buvo reikšminga prielaida peržiūrėti baudžiamųjų įstatymų nuostatas, sprendžiant nagrinėjamos srities teisinio reguliavimo klausimus. Vienas pirmųjų apie teisėsaugos institucijų užduoties atsiradimo prielaidas ir reikšmę baudžiamosios teisės doktrinoje užsiminė V. Piesliakas.

¹⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius: Justitia, 2008, p. 345.

²⁰ Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 501.

²¹ Nuo 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikoje įsigaliojo naujasis Baudžiamasis kodeksas – Baudžiamasis kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. VIII-1968 (Žin., 2000, Nr. 89-2741), o iki šio įstatymo įsigaliojimo galiojo senasis Baudžiamasis kodeksas – Baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 1961 m. birželio 26 d. įstatymu (Žin., 1961, Nr. 18-147) su pakeitimais ir papildymais.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 198-1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2000, Nr. 39-1105.

Autorius, dar galiojant senajam BK, analizavo naujo BK principines nuostatas ir rašė: „Pirmiausia numatomas specialus straipsnis, atleidžiantis nuo baudžiamosios atsakomybės asmenį, kuris dalyvavo organizuotos grupės nusikalstamoje veikloje, vykdydamas teisės saugos institucijų užduotį. Viena vertus, tai atrodo paprasta, tačiau, kita vertus, nesant BK tokios normos, kyla sunkumų įtraukiant teisės saugos institucijų žmones į nusikalstamas grupes.“²³

Tokia norma atsirado naujajame BK, kurio 32 str. pavadintas: „*Teisės saugos institucijos užduoties vykdymas*“.

Lietuvos baudžiamajoje teisėje teisės saugos institucijos užduoties vykdymas suprantamas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

P. Kujalis analizavo baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes ir teigė: „Tai, kad asmuo atliko tuos veiksmus pagal nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį ar vykdydamas kitą teisėtą užduotį, rodo, jog jo veika buvo visuomenei naudinga. Be to, teisės saugos institucijos užduoties vykdymas pašalina veikos pavojingumą visuomenei, nes tos institucijos savo veikloje turi vadovautis visuomeniniais interesais.“²⁴

Taigi teisės saugos institucijos užduoties vykdymas kaip visuomenei naudinga veikla nėra nusikalstama veika, o tik formaliai atitinkanti baudžiamajame įstatyme numatytos veikos sudėtį.

Analizuojant BK 32 str. galima išskirti dvi galimas teisės saugos institucijos užduoties vykdymo formas:

- teisėtą nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas, įtvirtintas BK 32 str. 1 d.;
- kitos teisėtos teisės saugos institucijos užduoties vykdymas, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamosiose veikose, įtvirtintas BK 32 str. 2 d.

BK 32 str. 1 d. skelbia: „Asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis teisėtai atliko nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus.“ Vadovaujantis šiuo straipsniu teisėtą asmens nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas yra laikomas teisės saugos institucijos užduoties vykdymu. Teisėtą nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas reiškia, kad jis neperžengė tos užduoties ribų.

Nors keičiant teisės aktus buvo transformuotas pats „*nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio*“ terminas ir šiuo metu galiojančiame KŽĮ vartojamas terminas „*nusikalstamos veikos imitavimas*“, o Lietuvos Respublikos baudžiamajo

²³ *Piesliakas V.* Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso principinės nuostatos ir baudžiamoji politika // *Jurisprudencija*, 1998, t. 10(2), p. 48.

²⁴ *Kujalis P.* Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata // *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 34(26), p. 70.

proceso kodekse²⁵ (toliau vadinama – BPK), kaip ir BK, tai „nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai“, nepakeitė šio tyrimo metodo esmės. Svarbu, jog tokia teisės saugos institucijos užduoties vykdymo forma, kaip asmens atlikimas nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų, yra naudojama praktikoje daugiau nei 20 metų. Teisės doktrinoje gana daug tyrinėtos ir aptartos tiek teorinės, tiek praktinės jos įgyvendinimo problemos. Daug dėmesio skirta tokio tyrimo metodo teisėto panaudojimo ir grėsmių jį naudojant pažeisti pagrindines žmogaus teises ir laisves studijoms. Taip pat gana plačiai analizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama – EŽTT) sprendimai, kuriuose buvo nagrinėti klausimai, susiję su nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimu išaiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas ir pan. Šie klausimai išsamiai analizuojami teisės doktrinoje ir KT bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau vadinama – LAT) jurisprudencijoje.

Dėl šios priežasties ši teisės saugos institucijos užduoties vykdymo forma šiame straipsnyje nagrinėjama tik tiek, kiek tai reikalinga siekiant ją atriboti nuo kitos teisės saugos institucijos užduoties vykdymo, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamosiose veikose.

Analizuojant BK 32 str. 2 d. formuluotę pirmiausia kyla klausimas dėl to, kaip turėtų būti suprantama kita teisėta teisės saugos institucijos užduotis ir ar yra reglamentuota kokia nors jos įgyvendinimo tvarka.

LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija vienoje nutarčių konstatavo, kad „<...> teisės saugos institucijų užduotis pirmą kartą reglamentuota tik 2012 m. spalio 2 d. Kriminalinės žvalgybos įstatyme (įsigaliojo nuo 2013 m. sausio 1 d.), kuris pakeitė netekusią galios OVĮ“²⁶.

Nors BK įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d., tenka pritarti teisėjų kolegijai, kad iki KŽĮ priėmimo joks kitas įstatymas kitos teisėtos teisės saugos institucijų užduoties, jos sankcionavimo tvarkos, išskyrus teisėtą nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimą, nereglementavo.

Reikšminga, kad pirmą kartą įstatymo lygmeniu teisės saugos institucijų užduotis, kriminalinės žvalgybos subjektų²⁷ teisė naudoti tokią užduotį ir tokios užduoties sankcionavimo tvarka reglamentuota 2012 m. spalio 2 d. KŽĮ. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 2013 m. sausio 1 d., praėjus beveik 10 metų nuo to laiko, kai įsigaliojo BK. Kyla klausimas, ar kriminalinės žvalgybos subjektams pasinaudoti BK įtvirtintomis galimybėmis nebuvo poreikio, ar vis dėlto tokios užduotys buvo duodamos be įstatyme

²⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Žin., 2002, Nr. 37-1341.

²⁶ LAT 2014 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K3302/2014.

²⁷ Kriminalinės žvalgybos subjektų sąrašas patvirtintas 2013 m. vasario 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 108 „Dėl kriminalinės žvalgybos subjektų sąrašo patvirtinimo ir jų kriminalinės žvalgybos masto nustatymo“ (Žin., 2013, Nr. 16-780).

įtvirtintos įgyvendinimo tvarkos?

Siekiant toliau gilintis ir ieškoti atsakymo į iškeltus klausimus būtina išsamiau paanalizuoti KŽĮ nuostatas, susijusias su teisėsaugos institucijų užduoties samprata bei jos teisiniu reglamentavimu.

II. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ UŽDUOTIES SAMPRATA

Kriminalinės žvalgybos reglamentavimas įstatymu teisės doktrinoje yra pripažįstamas viena pagrindinių žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantijų²⁸. Valstybė, siekdama užtikrinti prisiimtų įsipareigojimų saugoti konstitucines žmonių teises ir laisves vykdymą, stengiasi teisėtais būdais pažinti ir kontroliuoti nusikalstamumą. Nusikalstamumas – dinamiškas socialinis teisinis reiškinys, tiesiogiai susijęs su visais valstybėje vykstančiais pokyčiais, pasižymintis permanentiškumu²⁹ bei gebėjimu priešintis valstybės vykdomai kontrolei, nepaklusti jos nustatyta tvarkai ir net daryti įtaką visuomeninių santykių reguliavimui. Siekiant įveikti nusikalstamų struktūrų gebėjimą pasipriešinti, sukurtą savisaugos sistemą ir neutralizuoti aktyvius žvalgybinio pobūdžio veiksmus, valstybė naudoja įvairias teises priemones, viena jų yra kriminalinė žvalgyba.

Priimdamas naują KŽĮ Lietuvos Respublikos Seimas siekė, kad kriminalinės žvalgybos teisinis reguliavimas atitiktų Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kitų įstatymų bei tarptautinių sutarčių nuostatas, KT, EŽTT, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau vadinama – ETT) jurisprudencijoje formuluojamą žmogaus teisių apsaugos doktriną.

D. Petrošius analizavo iki KŽĮ galiojusių, šią sritį reglamentavusių įstatymų raidą ir teigė, jog ši raida rodo tendencijas, kad dėl žmogaus teisių, visuomenės bei valstybės interesų apsaugos kriminalinės žvalgybos, kaip adekvataus instrumento, galimybės plečiamos reaguojant į besikeičiantį nusikalstamumą, visuomenės bei valstybės raidą, naujų grėsmių ir kitų veiksmų atsiradimą³⁰. Pritariant autoriaus nuomonei galima paminėti, kad ir šiuo metu galiojančiame KŽĮ galima išvelgti tam tikras kriminalinės žvalgybos galimybių plėtimo tendencijas (pavyzdžiui, įtvirtintas naujas informacijos gavimo būdas). Kita vertus, negalima pamiršti, jog nusistovėjusi EŽTT, ETT praktika labai apribojo atskirų kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo būdų praktinio taikymo galimybes (pvz., agentūrinės veiklos, nusikalstamos veikos imitavimo ir kt.).

Lietuvos Respublikos Seimas 2015 m. gegužės 7 d. patvirtino Viešojo saugumo

²⁸ *Petrošius D.*, 2004, p. 136.

²⁹ *Babachinaitė G., Petkus A.* Kai kurios kriminologinės problemos dvidešimtmečio socialinių pokyčių Lietuvoje kontekste // *Jurisprudencija*, 2014, Nr. 21(1), p. 274.

³⁰ *Petrošius D.*, 2004, p. 136.

plėtros 2015–2025 metų programą. Vienas šioje programoje nurodytų tikslų yra „sukurti aplinką, nepalankią organizuotam nusikalstamumui ir sunkiems bei labai sunkiems nusikaltimams vykdyti, ir mažinti sunkių ir labai sunkių, taip pat organizuotų nusikalstamų grupių (ONG) daromų nusikaltimų žalą visuomenei“. Šiam tikslui pasiekti yra numatytas uždavinys: „sustiprinti teisėsaugos institucijų atsaką sunkių ir labai sunkių, taip pat ONG daromų nusikaltimų organizatoriams, vykdytojams ir kitiems bendrininkams“. Minėtam uždaviniui įgyvendinti numatomos kelios kryptys, kurių viena: „stiprinti kriminalinę žvalgybą ir tarpžinybinį keitimąsi kriminalinės žvalgybos informacija“³¹.

Programoje įtvirtintas kriminalinės žvalgybos stiprinimo būtinumas suponuoja tai, kad ši sritis turi būti nuolat tobulinama. Nusikaltėliai daro ne tik gerai užslėptus ir užmaskuotus nusikaltimus, bet plačiai taiko žvalgybos galimybes bei tobuliausias technines priemones. Ne tik kriminalinėje sferoje, bet ir konkurencinėje kovoje vis plačiau naudojamos žvalgybos ir kontržvalgybos priemonės³².

W. Kego aprašė organizuoto nusikalstamumo struktūrose įvykusius pasikeitimus, kurie labai apsunkino su nusikaltimais kovojančios valdžios galimybes sėkmingai kovoti su tokiomis organizacijomis. Autorius teigė: „Yra labai daug pavyzdžių, kaip tarptautiniai nusikalstami sindikatai naujai ir inovatyviai persiorganizavo.“³³ Tai verčia nuolat analizuoti esamą padėtį, nustatyti kriminalinės žvalgybos subjektų diskrecinius įgaliojimus, įgyvendinant įstatymų leidėjo pavestus uždavinius ir šios srities teisinio reguliavimo pakankamumo ir aiškumo santykį.

Bendra kriminalinės žvalgybos, kaip ir bet kokios kitos žvalgybos, paskirtis yra būtinos, reikalingos informacijos gavimas, jos kaupimas, analizė bei išvadų parengimas. Ši žvalgybos rūšis skirta gauti informaciją kriminalinėje sferoje ir jos infrastruktūroje. Kuo galingesnis žvalgybinis įrankis, tuo daugiau gaunama informacijos, tuo didesnė tikimybė, kad bus padarytos teisingesnės išvados bei priimti tinkami sprendimai³⁴.

Kriminalinė žvalgyba, kaip teisinė kovos su nusikalstamumu forma, negali nau-

³¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gegužės 7 d. nutarimas Nr. XII-1682 „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 2015-07293.

³² Šimkus K. Policijos operatyvinė veikla ir piliečių teisės. Kriminalinė justicija. Mokslo darbai. Lietuvos policijos akademija, t. 5. Vilnius, 1996, p. 64.

³³ Kego W. The Escalation of Crime within the Global Economy. Internationally Organised Crime. Policy paper. Institute for Security and Development Policy. March, 2009, p. 6.

³⁴ Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija-diskusija „BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje“. Vilnius, 2006 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5272&p_k=1> [žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.].

dotis visais įmanomais žvalgybos įrankiais. Vykdamas kriminalinę žvalgybą atliekami veiksmai, susiję su asmens teisių ir laisvių apribojimais, todėl yra būtinas tokių veiksmų reglamentavimas įstatymo lygmens teisės aktais. Šią veiklą reglamentuojančiame įstatyme, *inter alia*, turi būti nurodyti tie kriminalinės žvalgybos įrankiai, kuriuos valstybė pripažįsta teisėtais, taip pat turi būti nurodyta ir aiški jų naudojimo tvarka. Be to, įstatymų leidėjas, pavesdamas kriminalinės žvalgybos subjektams nusikalstamų veikų prevencijos, išaiškinimo, jas rengiančių, darančių ar padariusių asmenų nustatymo bei kitus su tuo susijusius uždavinius, proporcingai turi suteikti ir atitinkamus įrankius bei tokį jų kiekį, kad būtų įmanoma tuos uždavinius įgyvendinti. Kitaip sakant, valstybė, įpareigodama kriminalinės žvalgybos subjektus, turi suteikti jiems pakankamai teisių tiems įpareigojimams vykdyti.

Kriminalinės žvalgybos įrankiai yra tie teisėti, leidžiami informacijos rinkimo būdai, techninės priemonės, informacinės sistemos ir pajėgos, naudojamos kriminalinės žvalgybos uždaviniams spręsti.

Šie minėti kriminalinės žvalgybos įrankiai bei jų naudojimo tvarka didesne ar mažesne apimtimi buvo reglamentuoti visuose iki KŽĮ galiojusiuose operatyvinės veiklos įstatymuose bei yra įtvirtinti ir šiuo metu galiojančiame KŽĮ. Reikšminga, jog naujas teisinis reguliavimas labiausiai palietė būtent šią, vieną iš svarbiausių kriminalinės žvalgybos sričių.

Kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų sistemos bei jų sąvokų transformacija – viena iš esminių teisinio reguliavimo naujovių, turinti didelę reikšmę visai Lietuvos kriminalinės žvalgybos koncepcijai.

Lygindami prieš tai galiojusiame Operatyvinės veiklos įstatyme ir šiuo metu galiojančiame KŽĮ įtvirtintas informacijos rinkimo būdų sistemas, aptinkame naują sąvoką – teisės saugos institucijų užduotis.

KŽĮ 2 str. 8 d. teisės saugos institucijų užduotis yra įtvirtinta kaip vienas iš informacijos rinkimo būdų. Kadangi prieš tai galiojęs Operatyvinės veiklos įstatymas tokio informacijos rinkimo būdo nereglementavo, galima galvoti apie naujo būdo informacijai rinkti įteisinimą ar sukūrimą. Tuo labiau kad tai buvo paminėta ir aiškinajamame rašte „Dėl Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo projekto ir su šiuo įstatymu susijusių kitų įstatymų pakeitimo projektų“³⁵. Šiame rašte taip pat buvo akcentuojama: „Siekiant, kad Projekto nuostatos būtų sistemiskai suderintos su Baudžiamojo kodekso nuostatomis, siūloma įteisinti naują kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdą – teisės saugos institucijų užduotį ir reglamentuoti jos atlikimo tvarką. Tai ypatingai svarbu kovojant su organizuotu nusikalstamumu ir

³⁵ Įstatymo projekto Nr. XIP-4214 – XIP-4247 aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420722&p_tr2=2> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.].

nusikalstamų susivienijimų neteisėta veikla.“

Mes jokiū būdu nekvestionuojame teisėsaugos institucijų užduoties ir jos atlikimo reglamentavimo tvarkos reikšmingumo, tačiau diskutuotina, ar tai naujas ir kuo nors išskirtinis informacijos rinkimo būdas. Siekiant aiškumo bei atsakymo į iškeltus klausimus tikslinga detalai paanalizuoti teisėsaugos institucijų užduotį kaip naują kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdą.

Teisėsaugos institucijų užduotis yra įtvirtinta KŽĮ 2 str., kuriame nurodytos pagrindinės KŽĮ sąvokos. Šio straipsnio 8 d. pateikta kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų sistema, kurioje vienas iš jų – teisėsaugos institucijų užduotis. Teisėsaugos institucijų užduoties sąvoka, apibrėžta to paties straipsnio 19 d., KŽĮ 2 str. 19 d. skelbia: „**Teisėsaugos institucijų užduotis** – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomą nusikalstamą veiklą, kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas kriminalinės žvalgybos slaptajam dalyviui rinkti reikalingą informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, ar kitoks teisėtas nurodymas rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus, siekiant išaiškinti ir patraukti atsakomybėn nusikalstamas veikas organizuojančius ir vykdančius asmenis.“

Sąvokų, terminų apibrėžimuose dažniausiai pateikiami arba nurodomi būdingi bruožai, požymiai, pagal kuriuos galima būtų atpažinti bei atskirti atskirus reiškinius ar procesus, vykstančius tam tikroje srityje.

Šiame teisėsaugos institucijų užduoties apibrėžime galima išvelgti tam tikrus individualius požymius, būdingus šiam kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai. Prie tokių požymių priskyrėme šiuos:

1) šis būdas naudojamas tik tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomas nusikalstamas veikas;

2) šią užduotį vykdančias subjektas gali būti tik KŽSD;

3) nurodymas, kuris yra duodamas KŽSD rinkti informaciją, yra teisėtas;

4) duodant nurodymą KŽSD rinkti informaciją gali būti numatoma būtinybė jam tai daryti dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose;

5) šis būdas gali būti suprantamas ir kaip kitoks kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas KŽSD rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus;

6) numatomas tokio kriminalinės žvalgybos subjektų teisėto nurodymo KŽSD tikslas – išaiškinti ir patraukti atsakomybėn nusikalstamas veikas organizuojančius ir vykdančius asmenis.

Siekiant palyginti bei atskirti teisėsaugos institucijos užduotį kaip kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdą nuo kitų pagal savo prasmę, turinį bei tikslus panašių, KŽĮ įtvirtintų, informacijos rinkimo būdų (nusikalstamos veikos imita-

vimo, slaptosios operacijos bei agentūrinės veiklos), tikslinga anksčiau paminėtus požymius panagrinėti detaliau.

Tai, jog įstatymų leidėjas numato teisės saugos institucijų užduoties naudojimą tik tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomą nusikalstamą veiklą, reiškia, kad šis informacijos gavimo būdas gali būti panaudotas tik šių kriminalinės žvalgybos objektų atžvilgiu.

Nusikalstamų susivienijimų, organizuotų grupių daromos nusikalstamos veikos dėl jų organizuoto, o dažnai ir latentinio pobūdžio, yra sunkiai išaiškinamos ir atsiranda būtinumas teisės saugos institucijoms imtis aktyvios veiklos bei naudoti specialius tyrimo metodus. Tiek nusikalstamo susivienijimo, tiek organizuotos grupės vykdoma veikla priskiriama prie kriminalinės žvalgybos objektų. Įstatymų leidėjas yra apibrėžęs gana platų kriminalinės žvalgybos objektų sąrašą³⁶.

Apibrėždamas teisės saugos institucijų užduotį įstatymo leidėjas tiesiog sukonkretino kriminalinės žvalgybos objektus, kurių atžvilgiu leidžiamas tokio informacijos gavimo būdo naudojimas.

Būtinumas įsiskverbti į nusikalstamas grupuotes panaudojant KŽSD, siekiant gauti būtinos informacijos, buvo esminė prielaida atsirasti ir tokiam informacijos gavimo būdui, kaip nusikalstamos veikos imitavimas³⁷.

KŽĮ 2 str. 14 d. įtvirtina: „*Nusikalstamos veikos imitavimas – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, formaliai turintis nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekamas siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsینimosi įstatymų saugomas žmogaus teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą.*“ Matome, kad šis apibrėžimas labai abstraktus, ir lygindami jį su tame pačiame įstatyme įtvirtintu teisės saugos institucijų užduoties apibrėžimu galime įžvelgti panašumų.

BK komentaro autoriai yra apibrėžę kitokią teisės saugos institucijos užduotį. Jų teigimu, „kitokia teisėta teisės saugos institucijos užduotis tai kompetentingo teisės saugos institucijos pareigūno sankcionuota veika, formaliai turinti nusikalstamos veikos požymių, kuria siekiama apginti teisės saugomus asmens, visuomenės bei valstybės interesus“³⁸. Atrodytų, kad tokie abstraktūs apibrėžimai tinka tiek apibrėžiant teisės saugos institucijos užduotį, tiek nusikalstamos veikos imitavimą. Juo labiau kad KŽĮ 13 str. 1 d. nustatyta: „*Nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus*

³⁶ KŽĮ 2 str. 10 d. skelbia: „*Kriminalinės žvalgybos objektai – galimai rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, šių asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant kriminalinę žvalgybą, kiti su valstybės nacionaliniu saugumu susiję įvykiai ir asmenys.*“

³⁷ Šimkus K. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje // Jurisprudencija, 2003, Nr. 42(34), p. 60.

³⁸ Abramavičius A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 205.

sankcionuoja prokuroras pagal kriminalinės žvalgybos subjekto vadovo ar įgalioto vadovo pavadootojo motyvuotą teikimą.“

Vis dėlto išsamesnė KŽĮ nuostatų, reglamentuojančių nusikalstamos veikos imitavimą, analizė leidžia pastebėti, kad nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo galimybės nėra siejamos tik su nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomos nusikalstamos veiklos tyrimu. Analizuodami teismų praktiką, aptikome daug atvejų, kai nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai buvo atlikti tiriant ne tik organizuotų grupių ar nusikalstamų susivienijimų, bet ir pavienių asmenų arba bendrininkų, be išankstinio susitarimo³⁹, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, vienoje iš baudžiamųjų bylų „<...> pateikti išslyptinti 2011 m. birželio 29 d. tarnybinis pranešimas bei 2011 m. birželio 30 d. teikimas dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio, kuriuose nurodyta, jog atlikus operatyvinių tyrimą gauta duomenų apie G. M. galbūt vykdomą nusikalstamą veiką – narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimą“⁴⁰.

K. Šimkus tyrinėjo nusikalstamos veikos imitacijos modelio esmę ir teisinę prigimtį. Autorius teigė, kad „tai ypatingoji operatyvinės veiklos subjektų teisė. Nusikalstamos veikos imitacijos modelis padeda spręsti operatyvinės veiklos uždavinius įgaunant reikiamų asmenų pasitikėjimą ir pašalinant atsakomybę už veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių“⁴¹.

Kriminalinės žvalgybos subjektai, tirdami nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės nusikalstamą veiklą, turi teisę naudoti tiek nusikalstamos veikos imitavimą, tiek teisėsaugos institucijų užduotį, tiek kitus KŽĮ įtvirtintus informacijos rinkimo būdus, taip pat ir technines priemones bei informacines sistemas.

Taigi abstrakčiai teisėsaugos institucijų užduotį galėtume suprasti kaip kriminalinės žvalgybos subjektų teisę duoti nurodymus KŽSD rinkti informaciją. Tačiau kalbant apie teisę duoti nurodymus natūraliai kyla klausimas, ar tas, kuriam toks nurodymas duodamas, turi pareigą tokį nurodymą vykdyti. Bandant atsakyti į šį iškeltą klausimą reikia pereiti prie kito teisėsaugos institucijos užduoties požymio, tokią užduotį vykdančio subjekto, nagrinėjimo.

Tai, kad teisėsaugos institucijų užduoties subjektu gali būti tik KŽSD, nėra išskirtinis šio informacijos rinkimo būdo požymis, tačiau skirtingos šių subjektų kategorijos bei teisinė padėtis skatina tai patyrinėti išsamiau.

³⁹ Bendrininkavimas nesant išankstinio susitarimo skiriamas nuo organizuotos grupės. Apie organizuotos grupės požymius plačiau žr.: *Gutauskas A.* Organizuota grupė kaip organizuoto nusikalstamumo forma ir jos baudžiamasis teisinis vertinimas // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 41(33).

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-190-511/2015.

⁴¹ *Šimkus K.*, 2003, p. 60.

KŽSD yra apibrėžtas KŽĮ 17 str. 1 d.: „*Kriminalinės žvalgybos slaptieji dalyviai yra kriminalinės žvalgybos subjektų darbuotojai, kurių tarnybinė priklausomybė kriminalinės žvalgybos subjektui yra įslaptinta ir užšifruota, ir slaptai su kriminalinės žvalgybos subjektais bendradarbiaujantys pilnamečiai asmenys, su kuriais kriminalinės žvalgybos subjektai sudarė rašytines slapto bendradarbiavimo sutartis arba kriminalinės žvalgybos subjekto darbuotojai sudarė žodinius slapto bendradarbiavimo susitarimus.*“ Kaip matome, įstatymas įtvirtina dvi galimas KŽSD rūšis, kurių teisinė padėtis labai skiriasi.

Aptariant vieną iš teisėsaugos institucijų užduoties subjektų, t. y. kriminalinės žvalgybos subjektų darbuotojus, kurių tarnybinė priklausomybė kriminalinės žvalgybos subjektui įslaptinta ir užšifruota, svarbu paminėti, kad tai yra pareigūnai. Mokslinėje literatūroje šie pareigūnai dažnai įvardijami tiesiog etatiniais slaptaisiais darbuotojais⁴². Santykiai tarp kriminalinės žvalgybos subjektų ir tokių darbuotojų yra tarnybinio pobūdžio, atsirandantys dėl pastarųjų darbo valstybės tarnyboje. Šie santykiai yra statutiniai, jiems būdingas bruožas yra tam tikras pavaldumas, tokių asmenų pareigų instrukcijose nustatoma, kad žemesnis pagal pareigas privalo vykdyti aukštesniojo pagal pareigas duodamus teisėtus įsakymus, nurodymus, pavedimus ir pan. Tai, kad tokie asmenys privalo vykdyti kriminalinės žvalgybos subjekto (duotu atveju – kriminalinės žvalgybos subjekto vadovo, atstovaujančio šiam subjektui) teisėtus nurodymus, yra suprantami ir nekelia abejonių.

Visai kitokio pobūdžio santykiai atsiranda tarp kriminalinės žvalgybos subjektų ir slaptai su jais bendradarbiaujančių fizinių asmenų, kurių bendradarbiavimas grindžiamas išimtinai žodinio ar raštiško susitarimo pagrindu. Kriminalinės žvalgybos subjektai, sudarydami susitarimą dėl slapto bendradarbiavimo, turi vadovautis bendrosiomis sutarčių teisės nuostatomis. Slapto bendradarbiavimo metu atsirandantys santykiai patenka ne tik į viešosios, tačiau ir į civilinės teisės sritį. Šie santykiai atsiranda nuo sudaryto susitarimo dėl slapto bendradarbiavimo sudarymo momento, kuris sudaromas tarp dviejų subjektų, kurie vienas kitam nėra pavaldūs. Slaptai su kriminalinės žvalgybos subjektais bendradarbiauti gali pilnamečiai fiziniai asmenys (išskyrus tuos, kurie privalo išlaikyti išpažinties paslaptį). Nei KŽĮ, nei kuris kitas įstatymas nenustato, kad toks asmuo privalo vykdyti kriminalinės žvalgybos subjekto užduotis, nurodymus ar kitus pavedimus. Kita vertus, slaptai su kriminalinės žvalgybos subjektais bendradarbiaujantys fiziniai asmenys, sudarydami susitarimą dėl slapto bendradarbiavimo, prisiima tam tikras su slaptu bendradarbiavimu susijusias pareigas. Tokio susitarimo sudarymas bei prisiimtų pareigų vykdymas grindžiamas asmenų pagalbos teikimo kriminalinėje žvalgyboje savanoriškumu.

KŽĮ 16 str. 1 d. nurodyta: „*Kriminalinė žvalgyba remiasi savanoriška, vieša ir slap-*

⁴² Шумилов А. Ю. Оперативно-розыскная энциклопедия. Москва, 2004, р. 344.

ta asmenų pagalba.“ Tokia įstatymo nuostata akivaizdžiai deklaruoja, kad asmenys pagalbą teikia savanoriškai ir jokia prievarta, verčiant asmenis tokius susitarimus sudaryti, negalima. Vis dėlto tai nereiškia, kad privatus fizinis asmuo negali savo noru sudaryti susitarimo dėl slapto bendradarbiavimo ir įsipareigoti slaptai teikti pagalbą kriminalinės žvalgybos subjektui, vykdyti jo nurodymus rinkti informaciją ar atlikti kitokius veiksmus. Svarbu, kad tiek slaptieji darbuotojai, tiek slaptai bendradarbiaujantys fiziniai asmenys yra naudojami ir taikant tokį informacijos gavimo būdą kaip nusikalstamos veikos imitavimas. Nors KŽĮ nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus galinčių atlikti subjektų reglamentavimas šiek tiek skiriasi. KŽĮ 12 str. 4 d. nustatyta, kad teikime, pagal kurį yra sankcionuojamas teisėsaugos užduoties vykdymas, *inter alia*, nurodoma „*duomenys apie slaptąjį kriminalinės žvalgybos dalyvį, kuris vykdyt teisėsaugos institucijų užduotį*“. KŽĮ 13 str. 2 d. nustatyta, kas turi būti teikime, pagal kurį yra sankcionuojami nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai. Jame, *inter alia*, nurodoma „*duomenys apie asmenis, kurie atliks nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus*“.

Toks išplėstas subjektų, kuriems gali būti leista atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, sąrašas sąlygotas šių veiksmų atlikimo taktinių ypatumų. Tam tikrais atvejais siekiant išaiškinti nusikalstamas veikas bei nustatyti jose dalyvaujančius asmenis pakanka to, kad nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus atlieka kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnai, kurių tarnybinė priklausomybė kriminalinės žvalgybos subjektui yra įslaptinama ir užšifruojama tik konkrečių veiksmų atlikimo laikotarpiui. Atlikus tuos veiksmus, jų priklausomybė teisėsaugos institucijoms tampa žinoma ir tiriamiesiems asmenims. Analizuojant teismų praktiką teko aptikti atvejų, kai nusikalstamą veiką imitavę pareigūnai vėliau patys dalyvauja sulaikant nusikalstamų veikų padarymu įtariamus asmenis, atlieka kratos jų gyvenamosiose ar kitose vietose bei patys yra apklausiami kaip liudytojai (ne anoniminiai), nagrinėjant baudžiamąsias bylas, teisme⁴³.

Be abejo, sveikintini tokie atvejai, kai kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnai, kurių priklausomybė teisėsaugos institucijoms yra žinoma didesniai visuomenės narių skaičiui, sėkmingai atlieka nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Jiems pavyksta nuslėpti ir užšifruoti savo priklausomybę teisėsaugos institucijoms nuo tiriamųjų asmenų ir kartais to pakanka siekiant atskleisti nusikalstamas veikas bei nustatyti jas padariusius asmenis. KŽĮ nuostatose apibrėžiant slaptuosius dalyvius, konkrečiai – kriminalinės žvalgybos subjektų darbuotojus, numatyta tik sąlyga, kad jų tarnybinė priklausomybė kriminalinės žvalgybos subjektui yra įslaptinta ir užšifruota. Įstatyme nieko nėra pasakyta apie įslaptinimo ar užšifravimo laiką. Kita

⁴³ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamajame byloje Nr. 1-29-350/2014.

vertus, praktikoje pasitaiko situacijų, kai patys kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnai pradeda pažeidinėti įstatymus ir daryti nusikalstamas veikas⁴⁴. Tiriant tokių asmenų nusikalstamą veiklą taip pat gali būti panaudoti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, kuriuos atliktų kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnas, apie kurio priklausomybę teisės saugos institucijoms tiriamieji asmenys neabejotinai žinotų. Baigiant aptarti KŽSD kaip teisės saugos institucijų užduotį vykdančią subjektą, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nors tai ir nėra požymis, leidžiantis įžvelgti esminius šio informacijos rinkimo būdo ir nusikalstamos veikos imitavimo skirtumus, tačiau šis požymis parodo teisės saugos institucijų užduoties tiesiogines sąsajas su tokiu kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdu, kaip slaptoji operacija.

Mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių slaptosios operacijos apibrėžimų. M. P. Smirnovas tyrinėjo slapųjų operacijų sampratą bei kitus su jų atlikimu susijusius klausimus JAV, Vokietijoje ir Prancūzijoje. Jis teigė: „Kovoje su pavojingiausiais nusikaltimais užsienio valstybių mokesčių ir kriminalinė policija atlieka slaptąsias operacijas, kurios suprantamos kaip policijos pareigūnų veikla, kai jie ilgą laikotarpį apsimeta civiliais piliečiais, nukreipta išaiškinti tokius nusikaltimus: prekyba narkotikais, nelegalių azartinių lošimo vietų laikymas, prostitucija, prekyba uždraustomis prekėmis, taip pat išaiškinti įtariamus asmenis. Prie jų galima priskirti ir tokią operaciją, kaip fiktyvių nusikalstamų grupuočių sukūrimas.“⁴⁵

JAV generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl FTB slapųjų operacijų“ pateikiamas toks apibrėžimas: „Slaptoji operacija reiškia tam tikrą laiką atliekamą tyrimą, kuris apima slaptojo darbuotojo veiksmų seką. Šiose rekomendacijose slaptojo darbuotojo veiksmų seką sudaro daugiau kaip trys atskiri reikšmingi jo kontaktai su tiriamuoju asmeniu ar asmenimis. Kontaktas yra „reikšmingas“, jei komunikuojant oraliu, rašytiniu būdu ar naudojantis laidinėmis, elektroninėmis priemonėmis gaunama tyrimui vertinga informacija.“⁴⁶

G. Margolis tyrinėjo informacijos rinkimo naudojant žmogiškąją žvalgybą (HU-

⁴⁴ Pavyzdys galėtų būti garsi „Policininkų byla“, kai 2013 m. sausio 23 d. buvo sulaikyti Šiaulių apskrities VPK Organizuoto nusikalstamumo tyrimo biuro pareigūnai. Keliolika pareigūnų apkaltinti turto prievartavimu, narkotikų platinimu, piktnaudžiavimu ir kitų nusikaltimų padarymu. Plačiau žr.: Teismui perduota Šiaulių policininkų korupcijos ir narkotikų platinimo byla [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://kauno.diena.lt/naujienos/kriminalai/nusikaltimai/teismui-perduota-siauliu-policininku-korupcijos-ir-narkotiku-platinimo-byla-640620>> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].

⁴⁵ Смирнов М. П. Комментарий оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. Москва, 2005, p. 240.

⁴⁶ Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercover Operations [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2013/09/24/undercover-fbi-operations.pdf>> [žiūrėta 2016 m. gegužės 24 d.].

MINT)⁴⁷ problemas, su kuriomis susiduria JAV centrinė žvalgybos valdyba. Jis teigė: „Gausybė informacijos rinkimo metodų buvo panaudoti pasaulinėse slaptosiose operacijose, taip pat ir tie, kurie naudojami vykdant geografinę, signalų, matavimų ir skaitmenų bei agentūrinę ar žmogiškąją žvalgybą.“⁴⁸

Minėtuose apibrėžimuose akcentuojama, jog slaptoji operacija – tai tam tikri veiksmai, atliekami slaptųjų darbuotojų ar pareigūnų, slepiančių savo tapatybę. Taip pat kad slaptosios operacijos metu gali būti panaudojami įvairūs informacijos rinkimo metodai.

K. Šimkus tyrinėjo slaptųjų operacijų teisinę prigimtį bei esmę Lietuvoje ir JAV. Autorius teigė, kad „slaptoji operacija yra operatyvinių veiksmų visuma. Įgyvendinant slaptąją operaciją siekiama sulaukyti nusikaltėlių nusikaltimo vietoje su įkalčiais“⁴⁹. Matyti, kad šie teiginiai pagrįsti prieš KŽĮ galiojusio Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo normomis. Tame įstatyme slaptoji operacija apibrėžiama: „*Operatyvinių veiksmų visuma siekiant sulaukyti nusikalstamą veiką darančius ar padariusius asmenis ir (ar) surinkti informaciją, galinčią turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, kai turint informacijos apie kėsiniimąsi padaryti nusikalstamą veiką ar daromą nusikalstamą veiką yra sudaromos sąlygos, kad kėsinimasis padaryti nusikalstamą veiką ar daroma nusikalstama veika vyktų numatytoje vietoje ir reikiamu laiku.*“⁵⁰

Analizuojant šį apibrėžimą matosi, kad tokios operacijos tikslas buvo sulaukyti nusikalstamą veiką darančius ar padariusius asmenis ir (ar) surinkti informaciją, galinčią turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Šiuo metu galiojančiame KŽĮ įtvirtintame slaptosios operacijos apibrėžime tikslo sulaukyti nusikalstamą veiką darančius ar padariusius asmenis neliko. Slaptosios operacijos tikslu paliekamas tik informacijos rinkimas.

KŽĮ 2 str. 18 d. nurodyta: „*Slaptoji operacija – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, kai esant kriminalinės žvalgybos tyrimo pagrindui pasitelkiami ar kitaip panaudojami kriminalinės žvalgybos slaptieji dalyviai, taip pat kriminalinės žvalgybos subjektų darbuotojai.*“

Tokia įstatymo nuostata suponuoja, jog beveik visus KŽĮ įtvirtintus kriminalinėje žvalgyboje naudojamus informacijos rinkimo būdus, kurie naudojami kriminalinės

⁴⁷ HUMINT – agentūrinė arba žmogiškoji žvalgyba. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos internetinis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/lt/struktura_ir_kontaktai_563/kas_institucijos_567/aotd/veikla_2156.html> [žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.].

⁴⁸ Margolis G. The Lack of HUMINT: A Recurring Intelligence Problem. Global Security Studies, Spring 2013, Volume 4, Issue 2, p. 45.

⁴⁹ Šimkus K., 2003, p. 67.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas Nr. IX-965 // Žin., Nr. 65, publikacijos Nr. 2633.

žvalgybos tyrimo metu, galima būtų laikyti slaptosiomis operacijomis. Tokiu atveju tiek teisės saugos institucijų užduotį, tiek nusikalstamos veikos imitavimą galima būtų laikyti slaptosiomis operacijomis.

Nors teisės doktrinoje galima aptikti, kai įgyvendinę nusikalstamos veikos imitavimą teisės saugos pareigūnai ar jų kontroliuojami asmenys įvardijami slaptųjų operacijų dalyviais⁵¹. Vis dėlto, autoriaus nuomone, kiek nelogiška būtų laikytis nuomonės, kad visi KŽĮ įtvirtinti informacijos gavimo būdai yra slaptosios operacijos. Daug aiškiau, kai tie informacijos gavimo būdai panaudojami slaptosios operacijos atlikimo metu. Toks slaptosios operacijos kaip informacijos gavimo būdo supratimas leistų tai suprasti ne kaip atskirą kriminalinės žvalgybos veiksmą, bet kaip tam tikrą kompleksą kriminalinės žvalgybos veiksmų, skirtų tarpiniams ar galutiniams kriminalinės žvalgybos tyrimo tikslams pasiekti.

Pakankamai argumentuotai savo požiūrį išdėstė Rusijos mokslininkai, kurių šalies Operatyvinės paieškos⁵² įstatymo⁵³ atskirame straipsnyje yra įtvirtinta operatyvinių veiksmų⁵⁴ (rus. *мероприятия*) sistema, kurioje išvardyti atskiri veiksmai turi daug panašumų ir bendrų požymių su kitais tame pačiame straipsnyje išvardytais veiksmais. Aiškinant minėtų veiksmų tarpusavio sąsajas teigiama, kad toks veiksmas gali būti vienkartinis (baigtas) veiksmas ar tam tikras procesas, sistema organizacinių taktinių žvalgybinių paieškos veiksmų, įgyvendinamų daugiausia naudojant neviešas pajėgas, priemones ar metodus, kurių pasirinkimą lemia konkrečios aplinkybės ir operatyvinės paieškos uždaviniai⁵⁵.

Slaptosios operacijos kaip informacijos gavimo būdo panaudojimą suprantant kaip tam tikrą kriminalinės žvalgybos veiksmų visumą, kur atskiri veiksmai

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 2 d. Teismų praktikos nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis ar pirmos kategorijos šių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) (BK 259–261, 263–264, 266 straipsniai) apžvalga Nr. AB-40-1.40, p. 608.

⁵² Rusijos Federacijos įstatymuose vartojamas terminas „operatyvinės paieškos veikla“ santykinai prilyginamas Lietuvos Respublikos įstatymuose vartotam terminui „operatyvinė veikla“, o šiuo metu „kriminalinė žvalgyba“.

⁵³ Российская Федерация Федеральный закон об оперативно розыскной деятельности [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/> [žiūrėta 2016 m. gegužės 25 d.].

⁵⁴ Operatyvinės paieškos veiksmai (rus. *мероприятия*) – tai Operatyvinės paieškos įstatyme įtvirtinti veiksmai ar veiksmų visuma, kurių metu panaudojamos viešos ar neviešos pajėgos, priemonės ir metodai siekiant spręsti operatyvinės paieškos uždavinius (žiūr. *Горяинов К. К., Овчинский В. С., Сенилов Г. К. Теория оперативно- розыскной деятельности. Учебник. Москва: Инфра-М, 2006, p. 281*).

⁵⁵ *Горяинов К. К., Овчинский В. С., Сенилов Г. К., 2006, p. 360.*

(apklausa, apžiūra ar kt.) yra galimos sudedamosios slaptosios operacijos dalys ar pagalbiniai žvalgybinės informacijos rinkimo proceso veiksmai, kur kas aiškesnis bei logiškai pagrįstas tampa slaptosios operacijos įtvirtinimas KŽĮ 2 str. 8 d. Laikantis tokios pozicijos teisėsaugos institucijų užduotis yra slaptosios operacijos dalis. Kita vertus, slaptoji operacija gali būti atlikta ir nenaudojant tokio informacijos gavimo būdo kaip teisėsaugos institucijų užduotis.

Kitas požymis, kurį išskyrėme ir turime paminėti nagrinėdami teisėsaugos institucijų užduoties sampratą, yra teisėtumas. Teisėsaugos institucijų užduoties apibrėžime, įtvirtintame KŽĮ, minimas teisėtas nurodymas KŽSD rinkti informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, ar kitoks kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas KŽSD rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus.

Teisėtumas yra vienas pagrindinių principų, kurio privalo laikytis kriminalinės žvalgybos subjektai, vykdydami kriminalinę žvalgybą. Tai įtvirtinta KŽĮ 3 str. 2 d. Teisėtumo reikalavimų būtina laikytis naudojant visus įstatymo numatytus kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus bei priemones.

Nors kriminalinės žvalgybos subjektų, duodamų KŽSD nurodymų, teisėtumo klausimai yra probleminiai bei reikalauja išsamaus tyrimo, mūsų nuomone, išsamesnis teisėtumo klausimų nagrinėjimas šiuo atveju niekaip nepadėtų atriboti teisėsaugos institucijų užduoties nuo kitų KŽĮ įtvirtintų kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų. Akivaizdu, kad teisėtumas – bendras požymis, būdingas visiems kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdams.

Daug giliau reikia analizuoti tokį teisėsaugos institucijų užduoties požymį, kaip nurodymas KŽSD rinkti informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose.

Šis požymis labiausiai atskleidžia šio informacijos rinkimo būdo esmę, nes būtent dalyvaujantys nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir darantys nusikalstamas veikas asmenys disponuoja ta reikalinga vertingiausia informacija, kurią gavę kriminalinės žvalgybos subjektai galėtų išaiškinti tas nusikalstamas veikas organizuojančius, vykdančius asmenis bei jų jau padarytas nusikalstamas veikas.

Organizuotų nusikalstamų struktūrų nariai, siekdami apsisaugoti nuo galimo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn bei turėdami savo ideologiją ir filosofiją⁵⁶, nėra linkę kriminalinės žvalgybos subjektams suteikti tokią informaciją. Be to, žinodami, kad teisėsaugos institucijos nuolat siekia juos kontroliuoti bei gauti informacijos apie jų veiklą, kruopščiai ją maskuoja, keičia savo struktūras, naudoja savisaugos priemones, atlieka veiksmus, neutralizuojančius kriminalinę žvalgybą,

⁵⁶ *Kego W.* The Escalation of Crime within the Global Economy. Internationally Organised Crime. Policy paper. Institute for Security and Development Policy. March, 2009, p. 4.

palaiiko ryšius su teisėsaugos pareigūnais ir pan. Būtent tokiomis sąlygomis, siekdami gauti informacijos, kriminalinės žvalgybos subjektai priversti ieškoti būdų, kaip įsigyti patikimą, konfidencialų informacijos šaltinį.

Mokslinėje literatūroje aprašomi galimi tokių konfidencialių informacijos šaltinių įsigijimo būdai. R. Roninas teigia: „Vertingiausią bei įvairiapusišką informaciją apie kokios nors grupuotės reikalus pavyksta gauti užverbavus jos dalyvį ar įsodinus ten patikimą žmogų.“⁵⁷

A. J. Šumilovas aprašė Rusijos operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintus informacijos gavimo būdus. Vienas jų įvardytas operatyviniu įsiskverbimu (rus. *оперативное внедрение*), kurio esmė – konfidencialaus šaltinio įgijimas nusikalstamos organizacijos viduje⁵⁸.

J. F. Kvaša bandė palyginti operatyvinį įsiskverbimą ir tokį informacijos gavimo būdą, kaip agentūrinis metodas. Jis teigė, kad siekiant gauti duomenų iš nusikalstamų struktūrų taip, kad jie apie tai nežinotų, yra naudojamas ypatingos paskirties karininkų įsiskverbimas į tas struktūras bei bendravimas su jų nariais panaudojant legendą, neteisėtos veiklos imitavimą bei realiai dalyvaujant jų neteisėtoje veikloje.

Anot autoriaus, agentūrinis metodas nuo operatyvinio įsiskverbimo skiriasi tuo, kad naudojant šį metodą informacija iš asocialios aplinkos gaunama remiantis fizinių asmenų pagalba ir kad tai yra neatsiejama agentūrinio metodo dalis⁵⁹.

Anksčiau minėtų autorių pateikti žvalgybinio įsiskverbimo ir agentūrinio metodo naudojimo praktikoje pavyzdžiai rodo, kad vienu atveju į ginklų prekybą užsiimančią nusikaltėlių grupę infiltruojamas slaptas darbuotojas, o kitu (agentūrinio metodo panaudojimo) – slaptasis bendradarbis.

Kadangi J. Kvaša lygindamas nagrinėjamus informacijos rinkimo būdus rėmėsi tuo metu galiojusio Lietuvos OVĮ vartotu terminu „agentūrinis metodas“⁶⁰, svarbu, jog šiuo metu galiojančiame KŽĮ šis terminas pakeistas į kitą terminą – agentūrinė veikla.

Prieš KŽĮ galiojusio OVĮ 2 str. 17 d. skelbė: „Agentūrinis metodas – operatyvinės veiklos metodas, kai iš asmens informacija gaunama įgyto pasitikėjimo pagrindu, panaudojant operatyvinės veiklos slaptuosius dalyvius.“ Dabartiniame KŽĮ: „Agentūrinė veikla – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, kai informacija gaunama

⁵⁷ Ронин Р. Своя разведка. Минск: Харвест, 1998, p. 20.

⁵⁸ Горяинов К. К., Овчинский В. С., Шумилов А. Ю. Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Москва: Инфра, 2001, p. 361.

⁵⁹ Рушайло В. Б. Основы оперативно-розыскной деятельности. Санкт-Петербург, 2000, 378 p.

⁶⁰ Autorius citavo agentūrinį metodą kaip terminą, vartotą tuo metu galiojusiam Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme.

įgyto pasitikėjimo pagrindu panaudojant kriminalinės žvalgybos slaptuosius dalyvius ir (ar) naudojantis kitų asmenų pagalba.“

Šie apibrėžimai rodo, kad nors buvo pakeistas šio informacijos rinkimo būdo pavadinimas ir praplėstos galimybės pasinaudoti kitų asmenų pagalba, jo esmė nepasikeitė. Renkant informaciją tokiu būdu gali būti panaudotas tiek slaptasis bendradarbis, tiek slaptasis darbuotojas.

Anksčiau atskleista agentūrinės veiklos esmė leidžia pastebėti, kad teisėsaugos institucijų užduotis, kai kriminalinės žvalgybos subjektai duoda teisėtą nurodymą KŽSD rinkti reikalingą informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, atitinka tokio informacijos gavimo būdo, kaip agentūrinė veikla, požymius.

Taigi, kyla klausimas, kodėl teisėsaugos institucijų užduotis tai ne agentūrinė veikla, kurios metu yra atliekami nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai. Viena-reikšmiškai atsakyti į iškeltą klausimą tikrai nėra paprasta, tačiau ieškant atsakymo būtina išnagrinėti visus teisėsaugos institucijų užduočiai būdingus požymius.

Dar vienas nagrinėtinas svarbus teisėsaugos institucijų užduoties požymis yra tai, kad kriminalinės žvalgybos subjektai be teisėto nurodymo KŽSD rinkti reikalingą informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, gali duoti kitokį teisėtą nurodymą KŽSD rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus. Teisinė tokio nurodymo prielaida yra įtvirtinta ir KŽĮ 12 str. 10 d.: „*Teisėsaugos institucijos užduotis gali būti atliekama be prokuroro ar teisėjo sankcijos, kai kriminalinės žvalgybos slaptasis dalyvis neatlieka nusikalstamų veikų ir (ar) kitų teisės pažeidimų.*“

Tai, kad šis požymis nėra išvestinis, o tiesiogiai įstatymo leidėjo įtvirtinta nuostata, leidžia suprasti teisėsaugos institucijų užduotį kaip kompleksinį informacijos rinkimo būdą. Vadovaudamiesi minėta nuostata kriminalinės žvalgybos subjektai gali nurodyti KŽSD slaptai apklausti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narį (narius) arba užšifruotai apžiūrėti daiktus, dokumentus, patalpas, transporto priemones, vietovę, asmenis ir pan. Sąrašas veiksmų, kuriuos atlikti KŽSD galėtų rinkdamas informaciją ir tiesiogiai nedalyvaudamas nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, apribotas KŽĮ nuostatomis. Paskutinis teisėsaugos institucijų užduoties požymis, kurį išskyrėme ir paminėjome, tai kriminalinės žvalgybos subjektų teisėto nurodymo KŽSD tikslas, kuris abstrakčiai gali būti suprantamas kaip teisėsaugos institucijos užduoties tikslas. Tokiu tikslu yra įvardijamas siekis išaiškinti ir patraukti atsakomybėn nusikalstamas veikas organizuojančius ir vykdančius asmenis.

Šiuo atveju būtų labai įdomu sužinoti, kodėl įstatymų leidėjas teisėsaugos institucijų užduoties apibrėžime pasirinko tikslą įgyvendinti tik paminėtus uždavinius. Tokio informacijos rinkimo būdo panaudojimo galimybės leistų siekti ir kitų tikslų.

Pavyzdžiui, siekti įgyvendinti ir tokius uždavinius, kaip nusikalstamų veikų užkardymas, ar kitus KŽĮ 4 str. įtvirtintus uždavinius.

Autoriaus nuomone, konkretaus tikslo įtvirtinimas teisės saugos institucijų užduoties apibrėžime nereikalingas. Kriminalinės žvalgybos subjektai tokio tikslo siekia naudodami ir kitus informacijos gavimo būdus. Šis teisės saugos institucijų užduoties požymis tikrai nepadeda atskirti šio informacijos gavimo būdo nuo kitų KŽĮ įtvirtintų informacijos gavimo būdų.

Atlikta teisės saugos institucijų užduoties požymių analizė parodė, kad teisės saugos institucijų užduotis – tai kompleksinis kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo būdas, kuris nėra naujas ar naujai sukurtas.

Aptarę visus būdingus požymius, kuriuos išskyrėme analizuodami KŽĮ įtvirtintą teisės saugos institucijų užduoties apibrėžimą, manome, kad tokio informacijos būdo naudojimas kriminalinės žvalgybos tyrimo metu gali būti prilygintas slaptosios operacijos (ją suprantant taip, kaip ji apibrėžta KŽĮ) atlikimui.

Teismo nutartimi sankcionuota teisės saugos institucijų užduotis, kurios esmė – kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas KŽSD rinkti informaciją, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, taip pat atitinka ir agentūrinės veiklos, kurios metu KŽSD atlieka nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, požymius. Tik reikia pridurti, kad veiksmai būtų atliekami tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomą nusikalstamą veiklą. Tai, kad vienam informacijos rinkimo būdai panaudoti reikalingas teismo sankcionavimas, o kitam – prokuroro, tikrai nėra tas esminis skirtumas, leidžiantis juos atiboti.

Nors EŽTT savo priimtuose sprendimuose Lietuvai svarbiose su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimais susijusiose bylose⁶¹ yra išreiškę pageidavimą, kad neviešo pobūdžio veiksmų atlikimas būtų kontroliuojamas teismo, tačiau taip pat paminėjo, kad prokuroro kontrolė savaime Konvencijos pažeidimo nereiškia.

Pastebėtina, kad atskleistas anksčiau aptartų kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų turinys bei jų apibrėžimai rodo KŽĮ vartojamų sąvokų sistemos netobulumus. Nereikia būti dideliu kriminalinės žvalgybos žinovu, kad pastebėtum KŽĮ įtvirtintų sąvokų bei jų apibrėžimų painiavą. Viena iš didžiausių minimos painiavos priežasčių tai, jog nėra aiškios sąvokų sistemos. Jau vien tai, kad KŽĮ nėra apibrėžti kriminalinės žvalgybos veiksmai, parodo esminius šios srities teisinio reglamentavimo trūkumus.

⁶¹ EŽTT 1998 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* (pareiškimo Nr. 25829/94), EŽTT 2008 m. birželio 24 d. sprendimas byloje *Miliniėnė prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 74355/01).

Susidariusias teisinio reguliavimo spragas bandoma spręsti kriminalinės žvalgybos veiksmų sąvoką bei jų apibrėžimą įtvirtinant Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose⁶². Minėtų rekomendacijų I skyriaus 2 p. nurodyta: „**Kriminalinės žvalgybos veiksmai** – Kriminalinės žvalgybos įstatyme numatyti informacijos rinkimo būdai (agentūrinė veikla, apklausa, apžiūra, kontrolinis patikrinimas, kontroliuojamasis gabenimas, nusikalstamos veikos imitavimas, pasala, sekimas, slaptoji operacija, teisėsaugos institucijų užduotis), kriminalinės žvalgybos metu naudojamos techninės priemonės (bendra ir specialia tvarka) bei informacinės sistemos.“

Vertinant šį apibrėžimą, tenka atkreipti dėmesį, kad nors apibrėžiant kriminalinės žvalgybos veiksmus buvo siekiama suderinti jį su KŽĮ normomis, tačiau nepriimtina, kai techninės priemonės ar informacinės sistemos sutapatinamos su veiksmais. KT yra pabrėžęs, kad įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo turinys negali būti aiškinamas remiantis tuo, kaip jį interpretavo Vyriausybė ar kitos institucijos, pagal savo kompetenciją leisdamos įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus, kuriais siekiama įgyvendinti atitinkamų įstatymų nuostatas⁶³.

Gal aiškiau būtų, jei kriminalinės žvalgybos veiksmus suprastume kaip kriminalinės žvalgybos pajėgų, kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų ar techninių priemonių naudojimą.

Nors gali pasirodyti, kad tai tik teoriniai išvedžiojimai, tačiau kartais skirtingas sąvokų supratimas nulemia atitinkamų valstybės institucijų, įskaitant ir teismo, požiūrį į tam tikrus socialinius reiškinius ar tam tikrose srityse atsirandančius tam tikrus dėsningumus.

Teisėsaugos institucijų užduotis aiškiau galėtų būti suprantama kaip kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas KŽSD rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus ar atlikti kitus su tokios informacijos rinkimu susijusius veiksmus.

Tokia teisėsaugos institucijų užduotis, kai tiriant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės vykdomą nusikalstamą veiklą kriminalinės žvalgybos subjektas duoda teisėtą nurodymą KŽSD rinkti reikalingą informaciją, atlikti kitus su tuo

⁶² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-383 „Dėl rekomendacijų dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo“ // Žin., 2013, Nr. 2-83.

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies (2002 m. birželio 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Mažeikių rajono apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio 8 dalis (2002 m. birželio 4 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2005, Nr. 146-5332.

susijusius veiksmus, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose, turi būti sankcionuojama motyvuota apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo nutartimi pagal prokuroro motyvuotą teikimą.

Aptariant ekspertų apklausos rezultatus⁶⁴ svarbu, kad dauguma apklaustų ekspertų pasisakė, jog teisės saugos institucijų užduotį reglamentuoti KŽĮ yra tikslinga. Pagrindinis tokio reglamentavimo tikslingumo argumentas buvo būtinumas užtikrinti KŽSD apsaugą nuo galimo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn tais atvejais, kai jis vykdydamas užduotį negali iš anksto numatyti, kokius nusikalstamų veikų požymių turinčius veiksmus jam gali tekti atlikti patekus į kritines, iš anksto nenumatytas situacijas. Kitas svarus argumentas – tai galimybė atlikti ilgalaikį tyrimą, kuris leistų nustatyti aukščiausius organizuoto nusikalstamumo grandies narius, korumpuotus teisės saugos pareigūnus.

Pritardami ekspertų nuomonei, paminėsime, kad LAT yra taip pat pareiškęs savo nuomonę dėl teisės saugos institucijų užduoties vykdymo ilgalaikiškumo. Vienoje iš nutarčių Teismas pažymėjo, jog „<...> valstybės institucijos šioje byloje galėjo tęsti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus su J. K. tik dėl tų įmonių, su kuriomis pagal NVIM daroma nusikalstama veika, pasibaigus modelio sankcionavimo laikui, dar nebuvo baigta, arba, nors ir surinkta pakankamai nusikalstamos veikos įrodymų, tačiau reikia išaiškinti organizuotų grupių ir nusikalstamų susivienijimų veiklą, išaiškinti grupių organizatorius, grupių ryšius su kitomis grupėmis ar pareigūnais tam, kad būtų atskleistas visas jų organizacinis tinklas“⁶⁵.

Nors čia paminėtas nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas, tačiau, vadovaujantis BK 32 str., tokius veiksmus KŽSD atlieka ne kitaip, o tik vykdydamas teisės saugos institucijų užduotį.

Konvencijoje dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose, kurią pagal Europos Sąjungos sutarties 34 str. patvirtino

⁶⁴ Autorius 2016 m. sausio–gegužės mėn. atliko ekspertų apklausą. Buvo apklausta 10 ekspertų. Buvo pasirinkta tikslinė ekspertų grupė. 5 ekspertai buvo pasirinkti iš asmenų, kurie tiesiogiai dalyvavo rengiant Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos ar KŽĮ įstatymus (t. y. teisės aktų nustatyta tvarka buvo paskirti dalyvauti minėtų teisės aktų rengimo grupėse), kita dalis buvo pasirinkta iš kriminalinės žvalgybos subjektų pareigūnų, turinčių ne mažesnę negu 15 m. darbo, tiesiogiai susijusio su kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo būdų praktiniu taikymu, stažą. Apklausdamas ekspertus autorius panaudojo nestruktūruotą interviu, kurio metu ekspertams buvo užduoti klausimai, siekiant išsiaiškinti jų nuomonę apie teisės saugos institucijų užduoties kaip informacijos gavimo būdo įtvirtinimo KŽĮ tikslingumą, tokio informacijos gavimo būdo naujumą ir santykį su kitais įstatyme įtvirtintais kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo būdais. Interviu vyko autoriaus kryptingai vedamos diskusijos forma.

⁶⁵ LAT 2011 m. vasario 22 d. nutartis byloje Nr. 2K786/2011.

Taryba, yra įtvirtintas toks informacijos rinkimo būdas, kai pareigūnai⁶⁶ vykdo nusikaltimų tyrimą naudodamiesi slapta ar kita tapatybe. Toks tyrimas įvardijamas „slaptu tyrimu“, nors tame pačiame dokumente šis „slaptas tyrimas“ įvardijamas ir kaip „operacija“⁶⁷. Europos Komisijos finansuoto tyrimo, kurio rezultatai paskelbti 2015 m. vasario mėn. baigiamajame pranešime, yra aprašytos Europos Sąjungos šalyse naudojamo slapto tyrimo rūšys:

1) tyrimas, apimantis sisteminę informacijos rinkimą. Šio tyrimo metu slaptas pareigūnas bando gauti informaciją iš įtariamojo (įtariamųjų) padarius nusikaltimą (pavyzdžiui, išžagimą). Šiame tyrime slaptas pareigūnas tampa įtariamojo draugu siekdamas išsiaiškinti, ar jis yra prisidėjęs prie padaryto nusikaltimo;

2) tyrimas, atliekamas siekiant atskleisti tokias nusikalstamas veikas kaip vogtų daiktų, narkotinių medžiagų ar ginklų prekybą. Šio tyrimo metu, kuris dažniausiai labai trumpas, slaptas pareigūnas bando nusipirkti nelegalių prekių tam, kad gautų įrodymų apie įtariamojo dalyvavimą nusikaltime;

3) tyrimas, kurio metu yra įsiterpiama į organizuotas nusikalstamas struktūras. Siekiami gauti tiesioginių įrodymų slapti pareigūnai bando įsiskverbti į organizuotų nusikalstamų grupių veiklą ir struktūrą. Bendrai naudojamas sisteminės žvalgybos informacijos gavimas ir infiltravimas taikant šią tyrimo rūšį yra reikalaujantis daugiau intensyvaus darbo bei laiko sąnaudų lyginant su kitomis slapto tyrimo rūšimis⁶⁸.

Lyginant anksčiau aprašytas apibendrintas ir išskirtas Europos Sąjungos šalyse naudojamų „slaptų tyrimų (operacijų) rūšis“ su KŽI įtvirtintais kriminalinės žvalgybos tyrimo metu naudojamais informacijos gavimo būdais, kurių metu panaudojami KŽSD, galima sakyti, jog pirmoji rūšis labiau atitinka tyrimą panaudojant kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo būdą „agentūrinė veikla“. Antroji labiau panaši į tyrimą, kurio metu naudojamas nusikalstamos veikos imitavimas, o trečioji – į tyrimą, kurio metu kriminalinės žvalgybos subjektas duoda teisėtą nurodymą KŽSD rinkti informaciją dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės nusikalstamoje veikloje (teisėsaugos institucijų užduotis). Vis dėlto, atsižvelgiant į

⁶⁶ Konvencijos aiškinamajame rašte paaiškinta, kad pareigūnais tame straipsnyje vadinami slaptieji agentai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428489688268&uri=CELEX:42000Y1229\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428489688268&uri=CELEX:42000Y1229(02))> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].

⁶⁷ Konvencijos dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose, kurią pagal Europos Sąjungos sutarties 34 str. patvirtino Taryba, priimtos Europos Sąjungos Ministrų Tarybos 2000 m. gegužės 29 d. Nr. 2000/C197/03 14 str., 15 str. // *Žin.*, 2004, Nr. 154-5599.

⁶⁸ *Nicola A. et al.* Study on paving the way for future policy initiatives in the field of fight against organised crime: the effectiveness of specific criminal law measures targeting organised crime. Final report 2015, p. 267 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs-le-library/docs/20150312_1_amoc_report_020315_0_220_part_1_en.pdf> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].

tai, kad daugumos Europos Sąjungos šalių nacionalinis specialiųjų tyrimų reguliavimas turi savo ypatumų, bei į tai, kad KŽĮ įtvirtinta kriminalinės žvalgybos sąvokų sistema gerokai skiriasi nuo kitų Europos Sąjungos šalių sąvokų sistemų⁶⁹, labiau reikia atkreipti dėmesį į teisės saugos institucijų naudojamus specialius tyrimo būdus (metodus). Apibendrintais šios srities ekspertų duomenimis, daugumoje Europos šalių yra naudojami šie specialūs tyrimo būdai:

- 1) slaptas sekimas;
- 2) informacijos rinkimas kontroliuojant komunikavimą telefonu ar kitas komunikacijos priemones;
- 3) slaptosios operacijos;
- 4) elektroninių komunikacijos priemonių monitoringas naudojant pasiklausymo ar įrašymo įrenginius, taip pat įrodymų apie visų formų komunikaciją, panaudojant elektroninius komunikacijos ryšius (laidinį, interneto, elektroninio pašto), kontrolė ir apsauga;
- 5) pašto siuntų ar laiškų kontrolė;
- 6) įrangos įdiegimas ir pokalbių, vykstančių tiek viešose, tiek privačiose vietose, įrašymas;
- 7) imituojamas pirkimas;
- 8) imituojamas kyšio davimas;
- 9) kontroliuojamas gabenimas⁷⁰.

Atkreiptinas dėmesys, kad tarp šių išvardytų specialiųjų tyrimo būdų teisės saugos institucijos užduotis tiesiogiai nėra paminėta, tačiau tikrai negalima teigti, kad toks informacijos rinkimo būdas Europos Sąjungoje nenaudotas. Anksčiau paminėtas „slapto tyrimo“ skirstymas į rūšis suponuoja tai, kad šis informacijos gavimo būdas integruotas į slaptosios operacijos definiciją, jos turinio kontekste. Be to, tai patvirtina ir teiginys, jog kitose Europos šalyse slaptus profesionalius tyrimo būdus naudojančios padaliniai daugiausia dirba su konfidencialiais šaltiniais (informatoriais), kurie atsižvelgiant į teisinę sistemą gali veikti slaptose operacijose⁷¹. Reikšminga, jog kai kuriose Europos Sąjungos šalyse narėse civilių panaudojimas slaptaisiais agentais

⁶⁹ Pavyzdžiui, aukščiau paminėtos tris slapto tyrimo rūšys (t. y. paminėti tyrimai) Lietuvoje galėtų būti integruotos į vieną kriminalinės žvalgybos ar ikiteisminį tyrimą.

⁷⁰ *Pesic D., Spieberger G.* Workshop for Law Enforcement Agents on the use special investigative means. Support to the anti-corruption strategy of Georgia (GEPAC) COE PROJEKT No. 2007/DGI/VC/779, 2008, p. 3 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/GEPAC/779-PC-TC\(2008\)-Rep-Pesic-Spiesberger-Dec08.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/GEPAC/779-PC-TC(2008)-Rep-Pesic-Spiesberger-Dec08.pdf)> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].

⁷¹ Ten pat.

yra aiškiai uždraustas, kai kuriose yra leidžiamas⁷². Prie tokių šalių, kuriose civilių įtraukimas į slaptus tyrimus leidžiamas, kartu su Austrija, Danija, Lenkija, Portugalija, Slovėnija paminėta ir Lietuva⁷³.

Reziumuodami galime sakyti, kad sudėtingi teisėsaugos institucijų užduoties bei kitų informacijos gavimo būdų apibrėžimai, neleidžiantys aiškiai suprasti jų esmės, gali turėti tiesioginės įtakos jų praktiniam naudojimui. Kai praktiniai kriminalinės žvalgybos subjektų darbuotojai nesupranta, kaip taikyti įstatymą ir ką jis reglamentuoja, tai sąlygoja galimus žmogaus teisių pažeidimus. Kartu nereikia pamiršti ir teisės teorijoje išsakytos pozicijos, jog nauji teisės terminai turėtų ateiti į oficialią teisės aktų terminiją ne per teisės aktus, o per teisės mokslą, kur pirmiausia suformuojama, pagrindžiama ir logiškai legalizuojama tokio termino prasmė – teisinė sąvoka. Tik pripažintas jurisprudencijoje, naujas teisės terminas vartotinas formuluoti teisės normas, nes jis jau bus įsitvirtinęs teisininkų ir visuomenės teisinėje sąmonėje ir vienareikšmiškai suprantamas⁷⁴. Kaip teigė A. Vaišvila, „būtina eiti nuo doktrinos prie teisinės terminijos ir teisės normos, o ne atvirkščiai“⁷⁵.

Šiuo metu dar nėra teismų praktikos, kurią analizuojant būtų galima patyrinti teisėsaugos institucijų užduoties, kuriai reikalingas apygardų teismų pirmininkų ar jų įgaliotų teisėjų sankcionavimas, praktinio panaudojimo atvejus. Kriminalinės žvalgybos tyrimai siekiant atskleisti nusikalstamų susivienijimų, organizuotų grupių daromas nusikalstamas veikas, išaiškinti organizatorius ir visus kitus bendrininkus vyksta gana ilgai. Dėl ypatingų konspiracijos ir konfidencialumo sąlygų, kurių laikomasi naudojant tokį informacijos gavimo būdą, kol kas nagrinėti šio informacijos rinkimo būdo praktinio taikymo problemų nėra galimybių.

IŠVADOS

Iki Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priėmimo teisėsaugos institucijų užduoties vykdymas, kai kriminalinės žvalgybos slaptasis dalyvis vykdydamas tokią užduotį atlikdavo veiksmus, formaliai atitinkančius nusikalstamų veikų požymius, buvo suprantamas kaip nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas. Teisiškai tokie veiksmai buvo pripažįstami nusikalstamos veikos padarymu, užtraukiantys juos padariusiam asmeniui baudžiamąją atsakomybę. Lietuvos Respublikos Seimui priėmus

⁷² Nicola A., Gounev Ph., Levi M., Rubin J., 2015, p. 266.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius: Justitia, 2000, p. 192.

⁷⁵ Ten pat.

Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, tokie veiksmai vertinami kaip visuomenei naudingi ir jau priskiriami prie baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių. Kartu su šiais pasikeitimais kodekse įtvirtinama dar viena galima teisės saugos institucijos užduoties vykdymo forma – tai kitos teisėtos teisės saugos institucijos užduoties vykdymas, dalyvaujant nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamosiose veikose.

Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme pirmą kartą reglamentuota teisės saugos institucijų užduotis bei jos sankcionavimo tvarka. Šiuo įstatymu taip pat pakeista iki tol galiojusio Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo normomis nustatyta šioje veikloje vartotų sąvokų sistema. Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtinti pernelyg abstraktūs atskirų kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų apibrėžimai sukelia neaiškumų dėl jų vietos kriminalinės žvalgybos sąvokų sistemoje ar galimybės sudaryti logišką jų sistemą. Tai, kad įstatyme nėra įtvirtinto kriminalinės žvalgybos veiksmų kaip vienos iš pagrindinių kriminalinėje žvalgyboje vartojamos sąvokos apibrėžimo, rodo šios srities teisinio reglamentavimo trūkumus.

Siekiant atriboti teisės saugos institucijų užduotį nuo agentūrinės veiklos, nusikalstamos veikos imitavimo ar slaptosios operacijos remtis vien Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. įtvirtintais jų apibrėžimais nepakanka. Tik detalesnė įstatymo analizė leidžia pastebėti tam tikrus jų skirtumus, tokius kaip skirtinga jų sankcionavimo tvarka, konkretus kriminalinės žvalgybos objektas, atliekamų veiksmų apimtis, jų kompleksiskumas bei panaudojimo galimybės kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo procese.

Teisės saugos institucijų užduotis galėtų būti suprantama kaip kriminalinės žvalgybos subjektų teisėtas nurodymas kriminalinės žvalgybos slaptajam dalyviui rinkti informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus ar atlikti kitus su tokios informacijos rinkimu susijusius veiksmus.

Per daug sudėtingas teisės saugos institucijų užduoties, kaip informacijos gavimo būdo, apibrėžimas, neleidžiantis aiškiai suprasti jo esmės bei nepakankamai aiškus jo teisinis reglamentavimas gali turėti tiesioginės įtakos jos praktiniam naudojimui. Kai praktiniai darbuotojai nesupranta, kaip taikyti įstatymą ir ką jis reglamentuoja, tai sąlygoja galimus žmogaus teisių pažeidimus.

LITERATŪRA

I. Tarptautiniai teisės aktai

1. Konvencija dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose, kurią pagal Europos Sąjungos sutarties 34 str. patvirtino Taryba, priimta Europos Sąjungos Ministrų Tarybos 2000 m. gegužės 29 d. Nr. 2000/C197/03 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 154-5599.

II. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

2. EŽTT 1998 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* (pareiškimo Nr. 25829/94).
3. EŽTT 2008 m. birželio 24 d. sprendimas byloje *Miliniėnė prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 74355/01).

III. Lietuvos Respublikos teisės aktai

4. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
7. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 122-6093.
8. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 4-29.
9. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas // Lietuvos aidas, 1990, Nr. 148-0.
10. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1931.
11. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-639.
12. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.
13. Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. gegužės 7 d. nutarimas // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 2015-07293.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas // Valstybės žinios, 2013, Nr. 16-780.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 97-4279.
16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas // Valstybės žinios, 2013, Nr. 2-83.

IV. Lietuvos Respublikos teismų praktika ir jos apibendrinimai

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-190-511/2015.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 3K3302/2014.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K786/2011.
22. Panevėžio apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1-29-350/2014.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 2 d. Teismų praktikos nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis ar pirmos kategorijos šių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) (BK 259–261, 263–264, 266 straipsniai) apžvalga Nr. AB-40-1.

V. Mokslinė literatūra

24. *Abramavičius A. ir kt.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
25. *Babachinaitė G., Petkus A.* Kai kurios kriminologinės problemos dvidešimtmečio socialinių pokyčių Lietuvoje kontekste // *Jurisprudencija*, 2014, Nr. 21(1).
26. *Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P.* Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Registrų centras, 2011.
27. *Горяинов К. К., Овчинский В. С., Шумилов А. Ю.* Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Москва: Инфра, 2001.
28. *Горяинов К. К., Овчинский В. С., Синилов Г. К.* Теория оперативно-розыскной деятельности. Учебник. Москва: Инфра-М, 2006.
29. *Gutauskas A.* Organizuota grupė kaip organizuoto nusikalstamumo forma ir jos baudžiamasis teisinis vertinimas // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 41(33).
30. *Jankovski Z.* Apie operatyvinės veiklos teisinio formavimosi pagrindus. Mokslo darbai. Lietuvos policijos akademija, 1994.
31. *Kego W.* The Escalation of Crime within the Global Economy. Internationally Organised Crime. Policy paper. Institute for Security and Development Policy. March, 2009.
32. *Kujalis P.* Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata // *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 34(26).
33. *Kuzmickas B.* Tautos tapatumo sąmonė. Lietuvių savimonės bruožai. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.

34. *Margolis G.* The Lack of HUMINT: A Recurring Intelligence Problem. *Global Security Studies*, Spring 2013, Volume 4, Issue 2.
35. *Pakštaitis L.* Nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus // *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 23(15).
36. *Petrošius D.* Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste // *Jurisprudencija*, 2004, t. 63(55).
37. *Petrošius D.* The new conspiracy principle matter in surveillance activity. Summary of doctoral dissertation. Vilnius, 2003.
38. *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius: Justitia, 2008.
39. *Piesliakas V.* Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos ir baudžiamoji politika // *Jurisprudencija*, 1998, t. 10(2).
40. *Ронин Р.* Своя разведка. Минск: Харвест, 1998.
41. *Рушайло В. Б.* Основы оперативно-розыскной деятельности. Санкт-Петербург, 2000.
42. *Смирнов М. П.* Комментарий оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. Москва, 2005.
43. *Stundytė V.* Prezidentės dienoraštis // *Apžvalga*, 2009, Nr. 4.
44. *Šimkus K.* Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 42(34).
45. *Šimkus K.* Policijos operatyvinė veikla ir piliečių teisės. Kriminalinė justicija. Mokslo darbai. Lietuvos policijos akademija, t. (5). Vilnius, 1996.
46. *Шумилов А. Ю.* Оперативно-розыскная энциклопедия. Москва, 2004.
47. *Vaišvila A.* Teisės teorija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius: Justitia, 2000.

VI. Kiti šaltiniai

48. Российская Федерация Федеральный закон об оперативно розыскной деятельности [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/> [žiūrėta 2016 m. gegužės 25 d.].
49. Konvencijos dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose, kurią pagal Europos Sąjungos sutarties 34 str. patvirtino Taryba, priimta Europos Sąjungos Ministrų Tarybos 2000 m. gegužės 29 d. Nr. 2000/C197/03 aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428489688268&uri=CELEX:42000Y1229\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428489688268&uri=CELEX:42000Y1229(02))> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].
50. Įstatymo projekto Nr. XIP-4214 – XIP-4247 aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga

per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420722&p_tr2=2> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.].

51. Nicola A. et al. Study on paving the way for future policy initiatives in the field of fight against organised crime: the effectiveness of specific criminal law measures targeting organised crime. Final report 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/20150312_1_amoc_report_020315_0_220_part_1_en.pdf> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].
52. Pesic D., Spieberger G. Workshop for Law Enforcement Agents on the use special investigative means. Support to the anti-corruption strategy of Georgia (GEPAC) COE PROJEKT No. 2007/DGI/VC/779, 2008 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/GEPAC/779-PC-TC\(2008\)-Rep-Pesic-Spiesberger-Dec08.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/GEPAC/779-PC-TC(2008)-Rep-Pesic-Spiesberger-Dec08.pdf)> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].
53. Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija-diskusija „BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje“. Vilnius, 2006 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5272&p_k=1> [žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.].
54. Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercover Operations. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2013/09/24/undercover-fbi-operations.pdf>> [žiūrėta 2016 m. gegužės 24 d.].
55. Prezidentės iniciatyva parengta žvalgybos kontrolės stiprinimo koncepcija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvas_politika/prezidentes_iniciatyva_parengta_zvalgybos_kontroles_stiprinimo_koncepcija/print.1> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.].
56. Prieš teismą stos gauja korumpuotų Šiaulių policininkų [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://kauno.diena.lt/naujienos/kriminalai/nusikaltimai/teismui-perduota-siauliu-policininku-korupcijos-ir-narkotiku-platinimo-byla-640620>> [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.].
57. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos internetinis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/lt/struktura_ir_kontaktai_563/kas_institucijos_567/aotd/veikla_2156.html> [žiūrėta 2016 m. kovo 6 d.].

Dr. Petras TARASEVIČIUS
Law Institute of Lithuania

AN ASSIGNMENT OF A LAW ENFORCEMENT INSTITUTION IN CRIMINAL INTELLIGENCE

Summary

The article deals with the issue of the legal nature and the problems related to understanding of an assignment of a law enforcement institution. The author is trying to identify the relationship between an assignment of a law enforcement institution and the very similar ways of obtaining criminal intelligence information. The main features of an assignment of a law enforcement institution are identifying and analysing in comparison to the features of the other means of the obtaining criminal intelligence information such as a covert operation, conduct imitating a criminal act and agent activities. A particular focus of research is drawn on the expediency of including an assignment of a law enforcement institution into the regulation of the act of Law on criminal intelligence and its relevance.

The author concluded that the implementation of an assignment of a law enforcement institution such as conduct imitating a criminal act legally has been interpreted as an offense before the criminal code of Lithuania entered into force. Afterwards an assignment of a law enforcement institution like conduct imitating a criminal act became a circumstance eliminating criminal liability. Since that time the criminal code considers that person shall not be held criminally liable where he participated in the activities of a criminal association or an organized group and in the criminal acts committed by it while performing another lawful assignment of a law enforcement institution and did not exceed the limits of this assignment.

The order of the implementation of performance of an assignment of a law enforcement institution was included in the regulation of the new Law on criminal intelligence. New Law on criminal intelligence provides a definition of an assignment of a law enforcement institution and the new definitions of the other ways of the obtaining criminal intelligence information. Some of these new definitions are abstract and difficult to comprehend. That shows uncertainties of the system of the related concepts used in criminal intelligence. When entities of criminal intelligence couldn't understand the requirements of Law correctly, the consequences of it could be the possibilities to break human rights and freedoms.

The lack of the definition of the criminal intelligence actions in the Law of criminal intelligence indicates the problems of the legal regulation.

An assignment of a law enforcement institution in criminal intelligence could be understandable as an order to obtain information or execute another related action given from entities of criminal intelligence to covert an employee.